

26.-27. Mart/March 2021.

STRUKTURNE PROMJENE U EKONOMSKOM RAZVOJU U USLOVIMA PANDEMIJE COVID 19

Prof.dr.sc.Veljko Đukić,dipl.inž., e-mail:vljkuki@gmail.com

Centar za humane tehnologije Bosanska Gradiška

Ognjen Đukić,dipl.inž. e-mail:djukas95@gmail.com

Centar za humane tehnologije Bosanska Gradiška

Pregledni članak

Sažetak: Na putu od tradicionalne do savremene razvijene privrede, u uslovima pandemije COVID 19, događaju se krupne promjene. Ograničena su stara a otvorena nova tržišta. Kao rezultat pandemije COVID 19. nema značajnijeg razvoja novih tehnologija i pojave većeg broja novih proizvoda i usluga na tržištu. Nema povećanja specijalizovanih funkcija u proizvodnji, smanjuje se broj posrednika između proizvodnje i potražnje, broj novih zanimanja je neznatan. Promjene u troškovima su rezultat primjene novih otkrića, prije svega u oblasti farmaceutske industrije, i primjene novih načina državne intervencije u oblasti proizvoda i tržišta. Navedene i slične promjene u uslovima pandemije COVID 19, odlikavaju složenost i dinamiku procesa ekonomskog pada koji je različit od države do države. One čine suštinu strukturnih promjena u domaćoj i međunarodnoj privredi, preko kojih se ostvaruje ekonomski pad. Zato strukturne promjene predstavljaju jedan od osnovnih ciljeva politike ekonomskog razvoja zemalja na Balkanu.

U radu su prikazani različiti oblici strukturnih promjena.

Ključne riječi: pandemija, strukturne promjene, ekonomija, tržište.

STRUCTURAL CHANGES IN ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE COVID 19 PANDEMIC

Abstract: On the way from the traditional to the modern developed economy, in the conditions of the COVID 19 pandemic, major changes are happening. Old markets are limited and new ones are open. As a result of the COVID 19 pandemic, there is no significant development of new technologies and the emergence of a larger number of new products and services on the market. There is no increase in specialized functions in production, the number of intermediaries between production and demand is decreasing, the number of new occupations is insignificant. The changes in costs are the result of the application of new discoveries, primarily in the field of the pharmaceutical industry, and the application of new methods of state intervention in the field of products and markets. These and similar changes in the conditions of the COVID 19 pandemic, reflect the complexity and dynamics of the process of economic decline, which varies from country to country. They form the essence of structural changes in the domestic and international economy, through which the economic decline is realized. Therefore structural changes are one of the basic goals of the economic development policy of the Balkan countries. The paper presents various forms of structural changes.

Keywords: pandemic, structural changes, economy, market.

1.UVOD

U uslovima pandemije COVID 19 a i poslije pandemije, strukturne promjene se ne ostvaruju trenutno, već u dugom vremenskom period kroz ekonomske potrebe, transformacije i usavršavanja. U takvim uslovima ekonomski razvoj ne bi trebalo shvatiti kao ravnomjeran i jasno oblikovan razvojni put koji uvijek vodi napred i naviše, koji je istorijski određen i koji je ponovljiv u nepromjenjenom obliku i strukturi(Đukić,2014).

Ranije ekonomske analize strukturnih promjena bile su usmjerene na odnose između dva osnovna privredna sektora-poljoprivredu i industriju. Ekonomska analiza u uslovima pandemije vrši detaljniju degradaciju privrede radi sagledavanja mogućnosti za stimulisanje pozitivnih strukturnih promjena kojima se može ubrzati ekonomski razvoj (Baldwin,Weder,2020).

U nerazvijenim zemljama Balkana relativna oskudica kapitala, pritisak većeg broja nekvalifikovanih radnika, sputavanje preduzetništva, okoštavanje socijalne i privredne strukture, veće bavljenje čuvanjem tradicija nego izgradnjom budućnosti, partikularizam i difuzija funkcionalnih odnosa – predstavljaju krupna ograničenja strukturnim promjenama i ekonomskim transformacijama u uslovima pandemije COVID 19.Samo građenje industrijskih kapaciteta za proizvodnju jednostavnih i običnih proizvoda, građenje saobraćajnica, javnih institucija i velikih spomenika ne može da preobrazi nerazvijenu zemlju u razvijenu.

2. PROMJENE U STRUKTURI POTRAŽNJE

Promjene u strukturi potražnje imaju veoma jak uticaj na promjene u strukturi proizvodnje, uključujući i promjene u strukturi faktora proizvodnje. Ranija sagledavanja ovih promjena odnosila su se na proces industrijalizacije. Intenzivniji proces strukturnih promjena u privredi počeo će onda kada dođe do “eksplozije” potražnje za industrijskim dobrima nezavisno od potražnje za dobrima iz ostalih sektora. Takvu eksploziju potražnje za industrijskim dobrima omogućit će promjene u potrebama domaćih potrošača, promjene u državnim kupovinama na međunarodnom tržištu.

Povećana potražnja za random snagom izazvat će veliko pomjeranje radne snage iz poljoprivrede u industriju. Višak ponude nekvalifikovane radne snage sa postojećim platama održava u industriji niske troškove rada, na jednoj strani dok je na drugoj strani povećanje potražnje za industrijskim dobrima i povećanje cijene dobrima dovelo do povećanja profita. Reinvestiranje tih profita putem akumulacije kapitala uticat će na povećanje potražnje za industrijskim proizvodima u dva pravca:

- u pravcu povećanja potrošnih dobara koje je izazvano potrošnjom novozaposlenih radnika i,
- u pravcu povećanja kapitalnih dobara koje je izazvano potražnjom vlasnika kapitala za faktorima proizvodnje.

Povećanje potražnje za potrošnim i kapitalnim dobrima uslovit će nastavak procesa premještanja radne snage. Sa razvojem industrije, u period prije pandemije COVID 19, a čiji rezultat je smanjenje broja radnika u poljoprivredi, dogodile su se krupne promjene u sektoru poljoprivrede. U periodu pandemije došlo je do krupnih promjena koje se ogledaju u većoj potražnji za poljoprivrednim proizvodima, korišćenju savremenijih poljoprivrednih mašina,

26.-27. Mart/March 2021.

organiskom proizvodnjom, upotrebom prihvatljivih sredstava za zaštitu bilja, sistema za navodnjavanje, savršenije organizacije rada i drugih unapređenja došlo je do povećanja produktivnosti rada u poljoprivredi i do povećanja zarada poljoprivrednika. Kada je zapošljavanje u poljoprivredi postalo jednako atraktivno kao u industriji došlo je do zaustavljanja migracije stanovništva iz sela u grad tako da je danas u vrijeme pandemije primjetan povratak stanovništva u seoska naselja i kao rezultat toga mnogo veće površine zemljišta su iskorištene. Sa stanovišta ekonomske analize može se reći da je u situaciji pandemije došlo do izjednačavanja graničnog proizvoda faktora rada u obadva privredna sektora – poljoprivredi i industriji. U periodu pandemije primjetno je kretanje tehnologije i kapitala iz razvijenih zemalja prema jeftinijoj kvalifikovanoj radnoj snazi. Navedena kretanja izazvana su promjenama u strukturi potražnje i težnjom za povećanjem profita kao i težnjom za preseljenjem starih i prljavih tehnologija u nerazvijene i siromašne zemlje u kojima su standardi i ograničenja manje restriktivni u odnosu na razvijene zemlje. Na promjene u strukturi potražnje, u vrijeme pandemije COVID 19, ima uticaj visina i smjer kretanja dohotka potrošača. Dohodovna elastičnost potražnje je različita za različita dobra za potrošače sa različitim nivoom dohotka. Povećanje dohotka, za manji broj potrošača, navodi potrošače da odlučuju o prioritetima na koje će potrošiti to povećanje. Smanjenje primanja utiče na potrošače da se odreknu onih dobara koja procjenjuju manje neophodnim ili manje željenim. Analogno tome, struktura potražnje u vrijeme pandemije je različita u razvijenim i siromašnim zemljama, različite su i promjene u strukturama njihove potražnje. Poznavanje ovih razlika ima veliki značaj za razumjevanje prirode strukturnih promjena koje prate ekonomski razvoj svake zemlje pa i zemalja na Balkanu, posebno u kriznim vremenima u kojima se trenutno nalazimo. Struktura potražnje na višem nivou dohotka biće dublja od strukture potražnje na nižem nivou dohotka. Ta razlika rezultira iz različite dohodovne elastičnosti potražnje.

3.PROMJENE U STRUKTURI RADNE SNAGE

Ako ekonomsku analizu usmjerimo na ljude posmatrane kao faktor proizvodnje, tada možemo ispitivati promjene u strukturi radne snage. U period prije pandemije COVID 19, prevladavalo je shvatanje da se promjene u strukturi radne snage mogu pratiti uvidom u proporcionalnost angažovanja ukupne radne snage u tri osnovna sektora: primarnom, sekundarnom i tercijarnom sektoru. Primarni sektor je izvorno tako definisan da obuhvata primarnu poljoprivrednu proizvodnju, a u nekim verzijama i rudarstvo. Sekundarni sektor obuhvata proizvodnju na bazi prerađevine sirovina koje obezbeđuje primarna proizvodnja i proizvodnju na bazi izgradnje. Tercijarni sektor obuhvata transport i komunikacije, trgovinu na velike i male usluge i aktivnosti određenih državnih institucija.

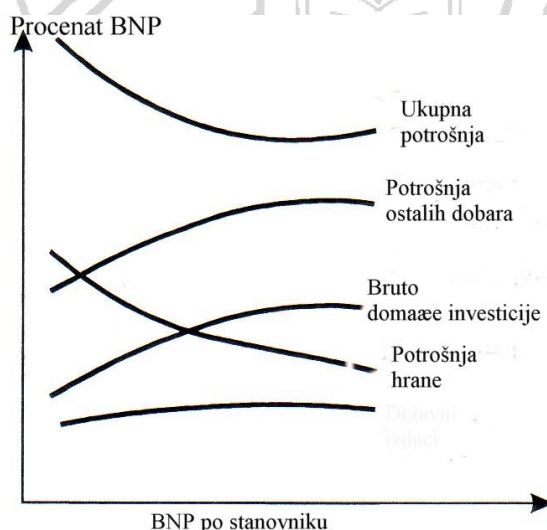
Relativno nisko učešće radnika zaposlenih u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji može biti uvećano produženjem perioda pandemije i na taj način pomoći ekonomskom razvoju zemlje, s obzirom na prirodne potencijale zemalja Balkana. Ono što će svakako slijediti poslije nestanka pandemije, jeste proces industrijalizacije sa povećanjem dohotka, kada će neminovno doći do povećanja dohodovne elastičnosti potražnje za industrijskim proizvodima. Veća dohodovna elastičnost potražnje industrijskih proizvoda od dohodovne elatičnosti potražnje za proizvodima primarne proizvodnje uticat će na odliv radne snage iz poljoprivrede u industriju. Sa daljim porastom dohotka u postpandemijskom periodu dohodovna elastičnost potražnje za uslugama raznih vrsta postaće veća od dohodovne elastičnosti potražnje za

26.-27. Mart/March 2021.

industrijskim proizvodima. To će uticati na povećanje učešća radne snage zaposlene u u sektoru usluga u ukupnom broju zaposlenih radnika. Zbog toga će zemlje sa niskim nacionalnim dohotkom po stanovniku karakterisati visoka koncentracija zaposlenih radnika u poljoprivredi, zemlje sa srednjim nivoom dohotka će karakterisati visoko učešće radnika zaposlenih u industriji i zemlje sa visokim nivoom dohotka će karakterisati visoka proporcija učešća radnika zaposlenih u sektoru usluga. Ove pravilnosti u različitim zemljama dolaze do različitog izražaja. U zemljama koje su u vrijeme pandemije djelomično otvorene prema međunarodnoj konkurenciji navedene promjene su manje izražene, dok je u zemljama otvorenijim prema međunarodnom tržištu uticaj međunarodne konkurencije znatno veći na međusektorsku alokaciju radne snage.

4.PROMJENE U STRUKTURI FINALNE PROIZVODNJE I PRODAJE

Slično promjenama u strukturi radne snage događaju se određene promjene i u strukturi finalne proizvodnje i prodaje. Sa ekonomskim razvojem zemlje u postpandemijskom periodu učešće poljoprivredne proizvodnje u ukupnoj nacionalnoj proizvodnji će opadati, za razliku od vremena pandemije kada je učešće poljoprivredne proizvodnje imalo tendenciju laganog rasta. Na niskom nivou nacionalnog dohotka povećanje udjela industrije usluga odražava se na smanjenje relativnog udjela poljoprivredne proizvodnje. Na srednjem i višem nivou nacionalnog dohotka udio usluga u ukupnoj nacionalnoj proizvodnji i prodaji je približno konstantan. Navedene promjene u proizvodnji su komplementarne sa promjenama u strukturi domaće potražnje, ali ne i potpuno iste. Sa rastom nacionalnog dohotka po stanovniku, u postpandemijskom period, relativni udio potrošnje hrane u ukupnoj nacionalnoj potrošnji će opasti, dok će udio potrošnje ostalih dobara rasti. Takođe, sa povećanjem nivoa dohotka ukupna potrošnja smanjuje svoje relativno učešće u nacionalnom dohotku, a učešće domaćih bruto investicija se povećava. Konačno, relativno učešće državnih izdataka za dobra koja ne donose buduće prinose i čiji je vjek korišćenja manji od jedne godine ostaje približno konstantan.

Slika 1. Promjene u strukturi ukupne proizvodnje i prodaje
(Izvor: Đukić, 2014)

Nekritičko prihvatanje promjena ilustrovanih na slici 1. može ponekad da izazove određenu konfuziju, posebno kada su u pitanju promjene u poljoprivrednoj proizvodnji i prodaji. Proizvodnja i prodaja u poljoprivredi mjerene relativnim pokazateljima opadaju u odnosu na

26.-27. Mart/March 2021.

proizvodnju i prodaju ukupne privrede, dok njen proizvod mjeren apsolutnim pokazateljima raste. Međutim, to ne znači da će se stanovništvo zemlje sa porastom dohotka manje i lošije hraniti. Svaka zemlja ima jedinstvene ili lokalne karakteristike koje se odražavaju u strukturi proizvodnje i prodaje njene privrede. Zato se pored korišćenja opštih obrazaca ekonomskog razvoja moraju uzimati u obzir i odgovarajuće osobenosti svake zemlje. Razvoj nekih zemalja, u periodu prije pandemije, pretežno je zavisio od porasta produktivnosti u poljoprivredi i od izvoza poljoprivrednih proizvoda, kao što je slučaj sa Danskom i Argentinom. Druge zemlje svoj razvoj baziraju na unapređenju trgovine i usluga, kao što je to slučaj sa novoindustrijalizovanim zemljama Jugoistočne Azije.

5. OSTALE STRUKTURNE PROMJENE

Pored napred navedenih strukturnih promjena, u uslovima pandemije COVID 19, ekonomski razvoj obuhvata i druge mjerljive strukturne promjene. Iako se one ostvaruju sa različitom brzinom u različitim zemljama, njihova svojstvenost ekonomskom razvoju i njihova opšta važnost potvrđene su empirijskim podacima. Od mnoštva ostalih strukturnih promjena istaćemo promjene:

- u produktivnosti ukupne privrede,
- u državnim prihodima,
- u štednji i investicijama,
- u međunarodnoj trgovini zemlje,
- u demografskoj strukturi stanovništva.

Ekonomski razvoj u postpandemijskom period će doprinjeti unapređenju produktivnosti rada zemlje u cjelini. Ta unapređenja ne proizilaze samo iz povećanja fizičkog kapitala po jednom radniku, već iz povećanja vrijednosti ljudskog kapitala kroz povećanje i obrazovnog nivoa stanovništva koji je u vrijeme pandemije pao na vrlo nizak nivo. U dosadašnjim analizama ekonomskog razvoja često je zanemarivano utvrđivanje i praćenje obima akumulacije ljudskog kapitala. On je najčešće praćen na osnovu izdataka za obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i druge pokazatelje opšte i zajedničke potrošnje. Drugim riječima, ulaganja u povećanje vrijednosti ljudskog kapitala nisu, u vrijeme pandemije, tretirana kao investicija već kao potrošnja.

Sa ekonomskim razvojem povećat će se nivo nacionalnog dohotka po stanovniku, a sa njim i prihodi države koji su znatno opali u vrijeme pandemije o čemu svjedoče česta zaduženja ne samo BiH nego i zemalja u okruženju. Veći državni prihodi prouzrokuju veću potražnju za državnim uslugama i veću sposobnost države za povećanje ponude njenih usluga. U zemljama sa višim nivoom dohotka smanjit će se učešće međunarodnog kapitala u ukupnoj akumulaciji kapitala zemlje. Komparativna prednost razvijenih zemalja u identifikovanju i korišćenju korisnih projekata se povećava, a u vezi sa tim, i njihova finansijska sposobnost za investiranje. Najveće strukturne promjene u ekonomskom razvoju mogu se očekivat u vezi sa promjenama u međunarodnoj trgovini. Perspektiva ekonomskog razvoja siromašnih i bogatih, najčešće se povezuje sa modelom tzv. otvorene privrede. U takvom modelu privrede izvoz i uvoz rastu sa porastom nacionalnog dohotka. Veća međunarodna konkurentna sposobnost će doprinjeti povećanju izvoza. Povećanje uvoza inputa proizvodnje i uvoza potrošnih dobara nastaje pod uticajem visoke dohodovne elastičnosti potrošnje za uvoznim dobrima. Sa povećanjem stepena ekonomske razvijenosti zemlje učešće izvoza proizvoda primarne proizvodnje opada u ukupnom izvozu, a uvoz proizvoda primarne proizvodnje raste. Povećanje proizvodnje u sekundarnom sektoru odrazit će se na povećanje izvoza industrijskih proizvoda i usluga, kao i

26.-27. Mart/March 2021.

na povećanje uvoza sirovina i energije. Demografske strukturne promjene u procesu ekonomskog razvoja su vrlo bitan faktor kako prije početka pandemije tako i u postpandemijskom period. U period pandemije negativne demografske promjene, u smislu odlaska stanovništva iz BiH u inostranstvo, su manje izražene zbog zatvaranja većeg broja evropskih zemalja. Dosadašnja istorija ekonomskog razvoja pokazala je da sa povećanjem stepena razvijenosti jedne zemlje opada stopa nataliteta i stopa smrtnosti, uglavnom nejednakom brzinom. Istovremeno, relativno učešće gradskog stanovništva brzo raste reflektujući povećanje stope rasta ukupne populacije i migraciju stanovništva sa sela. Međutim, u periodu pandemije COVID 19, prijetne su migracije stanovništva različitog starosnog doba u seoska naselja.

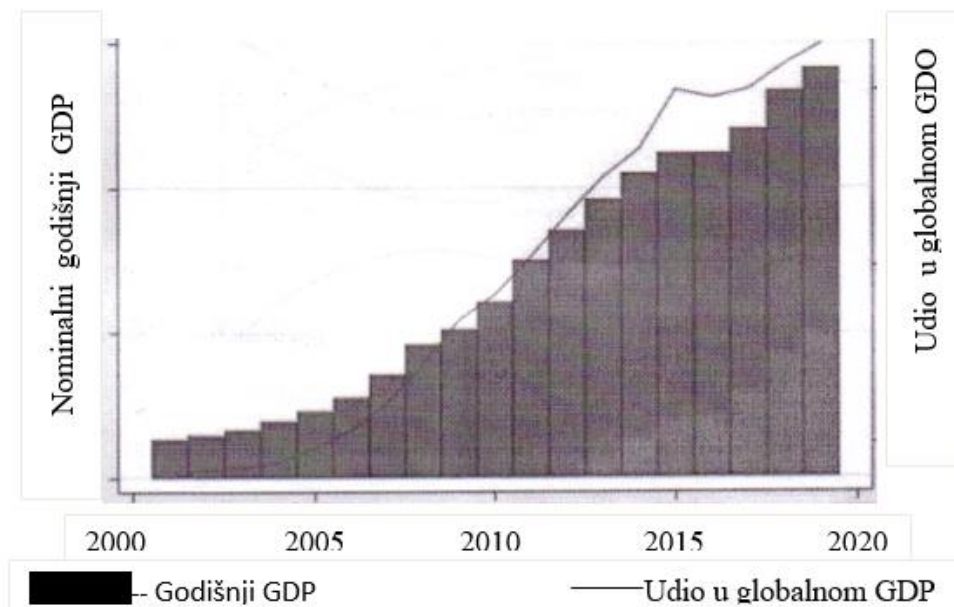
6. UTICAJ PANDEMIJE NA SVJETSKU PRIVREDU

Pandemija COVID 19 uzrokovala je posljedice na ekonomska događanja i trendove, prvenstveno kroz nastanak ekonomske recesije koja je po svim karakteristikama globalna i drugačija od ranijih zbog neobičnog elementa koji je nje uzročnik. Pandemija se svakako može smatrati negativnim, nepredviđenim događajem čiji se učinci šire kroz ekonomski sistem, uzrokujući ekonomski pad i recesiju. Međutim, zbog neznanja o vremenu završetka pandemije, teško je govoriti o značajnom negativnom uticaju na ekonomiju za vrijeme djelovanja pandemije. Prema tome, neizvjesnost je o trajanju i u intenzitetu negativnog uticaja pandemije. Procjene budućih ekonomskih kretanja svakodnevno se mijenjaju, zbog izmjene podataka o broju zaraženih i umrlih u pojedinim zemljama i na cijelim kontinentima, kao i promjene u mjerama država koje se odnose na uvođenje karantina, socijalno distanciranje, zatvaranje granica, ali i ublažavanje tih mjera u kasnijim fazama. Slično je i s različitim mogućnostima nastanka privredne recesije, ovisno o dužini i ozbiljnosti pandemije, a posebno njen uticaj na vodeće svjetske ekonomije. Predviđa se da će recesija koja je neupitna i neizbježna, biti slična ako ne i intenzivnija od one iz 1929. godine, s razlikama u procjeni njenog trajanja (Prašević,2020).

6.1 Kineska privreda tokom pandemije COVID 19

U periodu 2002. do 2003. godine, zarazna bolest SARS raširila se iz Guangdonga u Kini na druge Azijske države (Fernandes,2020). Do trenutka kada je nestao (ljeto 2003.), više od 8.000 ljudi se inficiralo i preko 900 preminulo (WHO-World Health Organization)). To je dovelo do pokretanja mjera koje su dovele do smanjenja kineskog privrednog rasta u 2003. godini za 0,5 % do 1 %. Općenito, trošak SARS-a na globalnu ekonomiju procenjen je na 54 bilijuna dolara, prema Svjetskoj banci. Iako postoje sličnosti s medicinske perspektive ekonomski utjecaji pandemije iz 2003. godine i 2020. godine su znatno drugačiji.

26.-27. Mart/March 2021.

*Grafikon 1. Pokazatelj ekonomskog rasta u Kini
(Izvor: Fernandes, 2020)*

Iz grafičkog prikaza se može uočiti:

- Kina je predstavljala 3 % svjetske ekonomije u 2003. godini, dok je trenutno iznad 16 %. U današnje vrijeme, bilo kakav negativan utjecaj na kinesku aktivnost snažno djeluje na tržišta širom svijeta, u svim sektorima.
- Kina je trenutno svjetski najveći uvoznik i izvoznik. U mnogo individualnih industrija, Kina je glavni dobavljač dobara. Vezano s time, države koje se oslanjaju na Kinu za proizvodne procese, snažno su pogođene.
- Kina je u mnogim državama glavni kupac globalne robe i usluga.
- Od 2014. Kina je najveći izvoznik međunarodnog turizma (WTO),

Nedavno objavljeni podaci od strane Consumer News and Business Channel (2020) ukazuju da je industrijska proizvodnja u prva dva mjeseca 2020. godine pala za više od 13,5 %. Slično tome, ulaganje u osnovna sredstva smanjilo se za 25 % u odnosu na isto razdoblje 2019. godine što je uticalo na građevinski sektor i djelatnosti proizvodnje mašina i opreme. Kineski potrošači poštovali su blokade i preporuke svojih vlasti. Zbog izbjegavanja virusa, nisu odlazili u trgovačke centre, restorane, kina i sl. Kao rezultat toga, maloprodaja se smanjila za 20 %, u poređenju s prognozama od 0,8 % od strane analitičara. Podaci objavljeni 16. Marta 2020. godine pokazali su da je 5 miliona ljudi u Kini izgubilo posao u januaru i februaru (CNBC-Consumer News and Business Channel). U prva dva mjeseca 2020. godine smanjena su i ulaganja u infrastrukturu (30 % u odnosu na godinu ranije). Važno je napomenuti da je 2020. godina značila kraj petogodišnjeg plana razvoja Kine. Unutar ovog plana postojao je cilj udvostručenja kineske ekonomije u 2020. godini u odnosu na 2010. godinu. Da bi se to postiglo, u 2020. godini trebalo je povećanje iznad 6 %. Vlasti su pokušale održati stabilnost očekivanog rasta privrede poticajima, međutim, kapitalni izdaci i potrošnja preduzeća u konačnici su bili izazov u postizanju ciljnog nivoa BDP-a. Širenje pandemije virusom COVID-

26.-27. Mart/March 2021.

19 će uticati na privredu na globalnom nivou što će rezultirati smanjenjem ukupne potražnje a time i potražnje za proizvodima proizvedenim u Kini. (Fernandes, 2020).

6.2 Švedska strategija borbe protiv COVID 19

U središtu strategije Švedske vlade bila je implicitna i kontroverzna ideja da bi zemlja, umjesto da spriječi širenje virusa, mogla postići imunitet stanovništva dopuštajući da se dio stanovništva zarazi – uz rizik povećane smrtnosti (Habib,2020). Domaće politike ograničavanja imaju veći utjecaj na domaću potražnju. Čini se da to potvrđuju indeks menadžera nabave (*Purchasing Managers Index*) koji je vodeći ekonomski indikator sektora proizvodnje, gradnje i usluga i drugi pokazatelji koji bilježe perspektive ekonomskih izgleda na sektorskom nivou. Pad uslužne djelatnosti u Švedskoj između februara i aprila 2020.godine bio je značajan. Švedska proizvodnja, koja je izvozno orijentirana, također je teško pogođena: pad proizvodnje PMI u Švedskoj koji je započeo u martu bio je u skladu s privrednom situacijom u drugim evropskim zemljama. Navedeno se odrazilo kroz pad vanjske potražnje kao i poremećaje u lancu snabdjevanja. Zajedno, ovi elementi i relativno velik pad zaposlenosti posljednjih sedmica maja nalagali su da bi strategija ograničavanja mogla uticati na tromjesečni rast BDP-a, a ne na rezultat za cijelu godinu. Konačna presuda ovisit će i o tome je li Švedska kao dodatan rezultat svog pristupa bliža postizanju imuniteta stada, povećavajući tako svoju otpornost u slučaju drugog vala zaraze. Medicinsko znanje o korona virusu i dalje se akumulira, a provedeni testovi pokazuju da je porast imuniteta niži nego što je bilo predviđeno u početku. (Habib, 2020).

7.ZAKLJUČAK

Kako bi se privreda u Bosni i Hercegovini što prije oporavila, jedan od važnih faktora je održati potrošnju na što većem nivou. Jedan od bitnih elemenata održavanja potrošnje svakako je javna potrošnja, zbog čega ne smije doći do zastoja u ulaganjima i potrošnji, a prije svega u infrastrukturnim projektima za koje su već ranije osigurana finansijska sredstva. Dosadašnje mjere koje su preduzeli svi nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini nisu dale željene rezultate, što pokazuju brojevi o nezaposlenosti, odjavama radnika, padu BDP-a, smanjenju poreznih i neporeznih prihoda, smanjenju potrošnje, smanjenju uvoza i izvoza i drugih ekonomskih pokazatelja. U narednom periodu viši organi vlasti u Bosni i Hercegovini trebali bi implementirati mjere koje treba da pomognu privredi u postpandemijsko vrijeme. Ekonomska kriza izazvana pandemijom koronavirusa još dugo će trajati zbog svoje specifičnosti i zbog velikih ograničenja u radu privrede. Zbog toga je potreban značajan angažman države na svim nivoima vlasti koji će za cilj imati ekonomski razvoj na znatno višem nivou nego što je bio prije pandemije COVID-19.

8. LITERATURA

- [1] Baldwin, R., Weder di Mauro, B. (2020.), Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes; CEPR Press
- [2] Đukić, V.(2014), Marketing-tržišno usmjerena poslovna koncepcija, Grafomark, Laktaši.
- [3] Prašević, A.(2020), Ekonomski šok pandemije covid 19 – prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima, Ekonomske ideje i praksa, Univerzitet u Beogradu, pp 7-22.
- [4] Fernandes, N.(2020), Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on the World Economy, University of Navarra, Business School, Working paper, No.1240-E.
- [5] Habib, H. (2020), Has Sweden's controversial covid-19 strategy been successful?; British Medical Journal,